

Christus – de Heer van deze kosmos

John van Schaik, voorjaar 2010

In het vroege (Griekse) christendom is het helemaal niet zo gek om de wereldontwikkeling te denken in termen van een reeks van opeenvolgende werelden (kosmoi). Onze kosmos is de materiële kosmos, de volgende kosmos is een geestelijke kosmos of het Nieuwe Jeruzalem.¹ Mens én kosmos zijn dan veranderd en hebben een geestelijk lichaam. We gaan van vergankelijkheid naar onvergankelijkheid; van sterfelijk naar onsterfelijk. De schepping is vernieuwd.²

Kenmerkend voor onze kosmos is dat zij wordt beheerst door de ‘archont(en) van de lucht’ of de ‘elementen van de wereld’. Dit wil zeggen dat het boze, de duivel(en) in de lucht verblijven. In het ‘ondermaanse’. Dat is de sfeer tussen maan en aarde. Daarin is de duivel of Satan in zijn val verbannen.³

In het ptolemeïsche wereldbeeld deelt men de kosmos als volgt in: God, zeven hemelen, firmament, lucht en aarde. In het firmament zetelt de ‘heerser van deze wereld’ (kosmoskrator) en in de lucht verblijven zijn ‘onderdanen’ de ‘boze geest(en)’. Zowel in het firmament als in de lucht bestrijden de (boze) engelen elkaar.⁴ Daar doelt Paulus op wanneer hij spreekt over de ‘boze geesten in de lucht’ of de ‘boze geesten in de hemelen’ (Ef.6:12) ‘Lucht’ is hetzelfde als ‘hemelen’, zegt Augustinus.⁵ In Gal.1:3-4 zegt Paulus dat we geknecht zijn onder de ‘elementen van deze wereld’ (stoicheia tou kosmou). Dat is hetzelfde als de ‘boze geesten in de lucht’ of de ‘overste van de zeggenschap van de lucht’ (archonta tēs exousias ton aerōs)⁶ Archont komt van archai is grondstof of wortels (rhizomata) of de vier elementen (stoicheia) die in de Griekse wereld goden zijn. Volgens de *Ascensio Iesaiæ* bestrijden deze boze engelen elkaar in het ondermaanse. Daar heerst dus kennelijk nog chaos. De elementen van de lucht zijn nog niet geordend, terwijl de rest van de schepping wel is geordend (kosmos).

In de Griekse natuurfilosofie leert men de herhaalde kosmoi die bestaan uit de vier elementen aarde, water, lucht en vuur. Telkens verkeren de elementen bij aanvang van een nieuwe kosmos in chaos. De oermaterie van een nieuwe kosmos is nog niet gevormd. Sommige Griekse christenen zeggen dan dat Mozes dit bedoelt in Genesis als hij zegt ‘in het begin was de aarde woest en ledig’. Onder invloed van *Aphrodite Uranus*⁷ beginnen de vier elementen zich te scheiden en te ordenen. Andere Griekse natuurfilosofen, zoals Herakleitos, zeggen dat de Logos de grote ordenaar is. En ook vroege (Griekse) christelijke vaders zeggen dit, zoals Origenes.⁸ Scheppen is dus scheiden en ordenen. Volgens Empedokles is het Liefde (Philotēs-Aphrodite) die voortdurend de chaos wil ordenen en Haat (Neikos) wil juist de vier elementen voortdurend in chaos brengen.

De voorstelling dat Liefde de godheid is die de elementen ordent speelt op de achtergrond mee in de kosmologie en soteriologie van Paulus. Paulus wordt wel de apostel van de liefde genoemd.⁹ De toehoorders van Paulus zullen deze Griekse Aphrodite op de achtergrond gehoord hebben wanneer Paulus spreekt over Christus die de kosmokrator(es) overwint.¹⁰ De kosmokrator(es) heersen in het gebied van de lucht.¹¹ Kennelijk is dat nog niet onder invloed gebracht van Aphrodite c.q. Christus. Er is een breuk (ontstaan) tussen de hemel en de aarde. Daarom zucht de aarde in barensweeën. Hemelen en aarde moeten weer onder ‘een hoofd’ gebracht worden. De breuk moet hersteld. Dat is de verzoening tussen hemelen en aarde. Het is Christus zelf die de brug moet slaan door van God mens te worden.

¹ Zie hiervoor Origenes, *Peri Archôn*, 3.5.

² Athanasius, *De Incarnatione Verbi Dei* (Over de incarnatie van het Woord), 1.4.

³ Augustinus, *De agone christiano*, (De strijd van een christen), 3.

⁴ *Ascensio Iesaiæ*, vert. Slavenbrug, *Het Grote boek der Apokriefen*, blz. 583-4.

⁵ Augustinus, *De agone christiano*, 3.

⁶ Willibrordes: ‘De god van deze wereld, de heerser over het machtsgebied van de lucht’

⁷ Dat is de hemelse Aphrodite van de natuurfilosofen. In de Griekse mythologie is deze Aphrodite de godin die reeds geschapen is vóór Zeus.

⁸ Zie hiervoor J. Slavenburg en J. van Schaik, *Oosterse Wijsheid en Westerse Esoterie*, Deventer voorjaar 2010.

⁹ A.L.S. Bär, Paulus, rationalist en mysticus, Servire 1972.

¹⁰ G.H. van Kooten, *Paulus en de kosmos*, Zoetermeer 2002.

¹¹ Zie ook Joh. 12:31, 14:30, 16:11.

Hij moet door het ondermaanse heen om van binnenuit de kosmokratoren te overwinnen en de kosmos weer heel te maken.

Waarom juist Christus? Omdat Hij in ‘opdracht’ van de Vader hemelen en aarde geschapen heeft. Daarom is Hij de enige die ‘zijn’ kosmos kan herstellen. Hoe doet Hij dat? Door te sterven aan het kruis en op te staan waardoor de dood wordt overwonnen en we op weg kunnen van vergankelijkheid naar onvergankelijkheid.¹² Door op te staan in zijn onvergankelijke lichaam en als zodanig door het ondermaanse heen te trekken op weg naar de rechterhand van de Vader, brengt Christus licht in het ondermaanse.¹³ Daardoor worden de ‘archonten van de lucht’ overwonnen en is ‘alles in Hem en door Hem’ geworden. Alles is onder ‘zijn hoofd’ gebracht. Christus is de pantokrator (geworden?).¹⁴ De breuk tussen hemel en aarde is opgeheven, de luchtlaag die voorkomt dat de gestorven zielen op kunnen stijgen is in ordening gebracht en daardoor zijn de zielen in het ‘ondermaanse’ verlost. Christus is de *Salvator Mundi*. Ook de schepping is verlost van de ‘elementen van de lucht’. Dan worden hemel en aarde weer één c.q. begint de verzoening en kan de huidige kosmos op weg naar de geestelijke kosmos van liefde.

De mens is het oog van de naald

Maar dat kan alleen maar met behulp van de mens zelf. ‘Wij zijn Gods medewerkers’, zegt Paulus (1Kor.3:9). Het is de mens die ‘zijn wapenrusting’ aan moet doen teneinde te ‘strijden tegen de archai, exousiasi, kosmotratoren en boze geesten’. Alleen de mens kan strijden, de schepping en kosmos zelf niet. Omdat ‘al wie één is met Christus, een nieuwe schepping is’. ‘Wordt dan als kinderen van Zijn liefde’. Het is de mens die de nieuwe schepping zal moeten realiseren door ‘in Christus te zijn’. Dat wil zeggen, door het overwinnen van de begeerten in ons, zegt Augustinus.¹⁵ Het oog van de naald waar de schepping door heen moet zijn dus de menselijke begeerten. Alleen de mens kan zijn natuur van vergankelijkheid naar onvergankelijkheid transsubstantiëren. De engelen kunnen dat niet, want die zijn al onvergankelijk en de kosmos kan het niet, want de kosmos is in barensweeën, in afwachting van de verlossing van de angel van de dood. Wanneer de mens niets doet om zijn begeerten om te vormen tot liefde is de schepping ten dode opgeschreven.

Wat kunnen we doen?

De vraag is dus: wat kan de mens doen teneinde zichzelf en de schepping van sterfelijk naar onsterfelijkheid om te vormen. Door te werken aan onze begeerten zegt Augustinus. Nu heeft de christelijke traditie dat uitsluitend betrokken op onze eigen begeerten. Maar Paulus en de vroege Griekse kerkvaders benadrukken telkens dat het ook om de kosmos gaat. Ook die moet verlost worden, allereerst door Christus en vervolgens door de mens. Laten we eens een paar levensgebieden erbij betrekken:

1 Elementairwezens

Augustinus spreekt dus vooral over onszelf, maar hij plaatst dat wel in kosmologisch perspectief. Hij zegt: ‘ook Paulus vecht in zichzelf tegen de machten die zich buiten hem bevinden’. Dat zijn de kosmokratoren, de boze geesten in de lucht. Die kunnen niet in de lucht zelf bestreden worden, maar uitsluitend in het gebied waar ze werken, namelijk de menselijke begeerten. Werken aan jezelf is dus tegelijk werken aan de kosmische verzoening. De duivel is volgens Augustinus hetzelfde als ‘de heersers van de machten van de lucht’. Rudolf Steiner zegt hetzelfde en betreft dat op de elementairwezens. Door op een morele manier met de

¹² Athanasius, *De Incarnatione Verbi Dei*, passim.

¹³ Zie *Ascensio Iesajaë*. Maar ook het apocriefe *Evangelie van Nicodemus* – afdaling van Christus in de onderwereld.

¹⁴ Toen de hebreeuwse bijbel vertaald werd in het Grieks, de *Septuagint*, vertaalde men El Shaddaj met Pantokrator. Die titel wordt door (Griekse) christenen aan Christus gegeven. Pantokrator betekent Albeheerser. Paulus gebruikt de term Albeheerser (pantokrator) één keer (2 Kor. 6:18) en het wordt negen keer in de *Apocalypse van Johannes* gebruikt. El Shaddai is God zoals hij bekend was aan Abraham, Isaac en Jacob volgens Ex. 6:2-3.

¹⁵ Augustinus, *De agone christiano*.

schepping om te gaan kunnen we de elementairwezens bevrijden. De elementairwezens – kabouters, waternimfen, elfen en vuurwezens roepen ons voortdurend toe:

Streef naar ontwaken
Denk in de geest
Leef scheppend het ademende zijn
Ontvang in liefde der goden wilskracht¹⁶ (160-1)

Wanneer wij als mens dit viervoudige wereldwoord horen en in de praktijk brengen is het mogelijk de elementairwezens te verlossen van hun gebonden-zijn aan de aarde. Want de elementairwezens willen eigenlijk niet aan de aarde gebonden zijn. De kabouters bijvoorbeeld haten de aarde (117)¹⁷ Eigenlijk willen ze de aarde vergeestelijken, ze streven voortdurend omhoog (152-3). Het is aan de mens om de elementairwezens te bevrijden door bijvoorbeeld:

vlijtig, arbeidzaam, scheppend en creatief te zijn...opgewekt en tevreden te zijn met de wereld en besef te hebben van het geestelijke in de natuur'.¹⁸

Waardoor de elementairwezens (na onze dood) kunnen opstijgen naar de geestelijke wereld. Dat kan alleen maar als wij ze in liefde herkennen.

2 De gemeenschap - de Ecclesia:

Paulus spreekt er frequent over dat de christenen een harmonieuze ecclesia moeten vormen waarin iedereen elkaar liefheeft ongeacht of je nu slaaf of vrije, rijk of arm, man of vrouw bent. Dan is de ecclesia een afspiegeling van het hemelse Jeruzalem omdat zij gevestigd is in de liefde van Christus. De ecclesia is het mystieke lam, het lichaam van Christus, zegt Paulus (1Kor.10:16-17). Mattheus spreekt over 'waar twee of drie in mijn naam tezamen zijn, ben ik onder hen' (Mat.18:20)

3 De kerk - de transsubstantiatie:

In de klassieke katholieke transsubstantialeer vindt de omvorming van het sterfelijke (stof) tot het onsterfelijke (geest) plaats in de eucharistie. Allereerst is Christus daadwerkelijk aanwezig in het brood en de wijn (niet als symbool maar als werkelijkheid), maar wij eten dit lichaam en bloed ook tijdens de communie. Volgens Joh. 6:53): 'Ik zeg u, als gij het vlees van de Mensenzoon niet eet en zijn bloed niet drinkt, hebt gij het leven niet in u'. Het eten van het lichaam en bloed versterkt onder meer 'de liefde die in het dagelijkse leven de neiging heeft te verzwakken', zegt de KK (artikel 1394).

4 Landbouw:

Het manicheïsme en de alchemie en de biologisch dynamische landbouw betrekken de eucharistie op de gehele schepping.

A Het manicheïsme betreft dit niet alleen op de eucharistie, maar op de gehele schepping. Door (1) moreel landbouw te bedrijven nemen de lichtkrachten in de vruchten, granen etc. toe. Die (2) worden door de manichese priesters in rituele maaltijden verteerd. Daardoor komen de lichtkrachten in een geestelijke kwaliteit, het *pars dei*, vrij en worden toegevoegd aan het Nieuwe Jeruzalem.

B In de alchemie zijn de alchemisten de schepping zelf aan het omvormen, door bijvoorbeeld uit de Valeriaanplant de quinta essentia te distilleren, het vijfde element temidden van de vier elementen. Dit vijfde element noemden ze de (genezende) werking van Christus in zijn schepping, omdat nu eenmaal de schepping het lichaam van Christus is.

¹⁶ R. Steiner, *Der Mensch als Zusammenklang des schaffenden, bildenden und gestaltenden Weltenwortes* (GA230)

¹⁷ Omdat als ze zich teveel met de aarde verbinden ze het risico lopen om kikkers en padden te worden. Daarom zijn ze voortdurend in beweging, ze zetten zich voortdurend af tegen de aarde en streven naar boven. In dit streven slepen ze de planten mee = groeirichting naar boven. Waternimfen lopen het gevaar vis te worden. De elfen lopen het risico vogel te worden. Vuurgeesten dreigen insecten (vlinders) te worden. (voordracht 2.11.1923)

¹⁸ R. Steiner, voordracht, 12 april 1909.

C In de biologisch-dynamische landbouw doet men dit ook. B.D. is eigenlijk manichese en alchemistische landbouw. Twee citaten uit de landbouw cursus volstaan:

Een zuivere manichese uitspraak lees je bijvoorbeeld in Steiners *Der Mensch als Zusammenklang des schaffenden, bildenden und gestaltenden Weltenwortes* (GA230) staat:

...door de spijsvertering (van de mens) wordt het plantaardige... vergeestelijkt. (10.11.1923)

En zuivere alchemistische uitspraken zijn te vinden in de landbouw cursus:

Via het element zwavel werkt de geest in het fysieke van de natuur, zwavel is de drager van het geestelijke. Zijn oude naam is sulfur. (52) Koolstof was bij de oude alchemisten de Steen der Wijzen (53). Een geheime boetseerder werkt in de koolstof (54), de grote vormgever van de natuur waarbij hij zich bedient van de zwavel (54) ... Zuurstof is de drager van het etherische (57)... Stikstof is de drager van het astrale (60)...waterstof is verwant aan het fysieke en het geestelijke (63).

Een boer mediteert eigenlijk altijd (65).

Besluit

De mens heeft niet alleen de opdracht Christus na te volgen en aan zijn begeerten te werken, waardoor de mens zelf van sterfelijk naar onsterfelijkheid gaat. De mens heeft ook als opdracht om de gehele kosmos te vergeestelijken. Mens en kosmos zijn aan de dood overgeleverd. Christus heeft de dood overwonnen als eerste 'der ontslapenen'. Nu wij nog! Op weg naar een kosmos van Liefde.

Christus Pantokrator¹⁹

Toen de hebreeuwse bijbel vertaald werd in het Grieks, de *Septuagent*²⁰, vertaalde men El Shaddaj met Pantokrator. Die titel wordt door (Griekse) christenen aan Christus gegeven. Pantokrator betekent Albeheerser. Paulus gebruikt de term Albeheerser (pantokrator) één keer (2 Kor. 6:18) en het wordt negen keer in de *Apocalypse van Johannes* gebruikt. El Shaddai is God zoals hij bekend was aan Abraham, Isaac en Jacob volgens Ex. 6:2-3:

Wederom richtte God het woord tot Mozes en sprak tot hem: ‘Ik ben JHWH. Aan Abraham, aan Isaak en aan Jacob ben ik verschenen als God Almachtig; mijn naam JHWH heb ik hun niet geopenbaard.

Tegenover de Pantokrator staat – volgens Paulus – de ‘heerser(s) van deze wereld’. Dat is kosmokrator (Ef.6:11-13). Door kruisdood en opstanding is Christus kennelijk heerser over het al geworden, dus incl. deze wereld. Deze wereld is trouwens in de Septuagent ‘kosmos’. Christus is dus de redder van deze wereld; in het Latijn de *Salvator Mundi*. ‘Deze wereld’ is de kosmos; onze kosmos. Christus is dus de redder van deze kosmos.

In het Latijn wordt Pantokrator *omnipotence*, dat is Almachtig. En dat slaat dan niet meer op Christus maar op de Vader: God Almachtig. Bovendien is Almachtig eigenlijk een versmalling van Albeheerser. Zo is de kosmologische voorstelling van Christus als de Pantokrator langzaam uit het Westerse Latijnse christendom verdwenen geraakt.

¹⁹ Zie K. van der Toorn e.a., *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*, 1999, lemma Pantokrator.

²⁰ De Septuagent is de Griekse vertaling van het Oude Testament vanuit het hebreuws in de derde tot eerste eeuw voor Christus in Alexandrië. Het woord Septuagenta betekent ‘de zeventig’ en slaat op de traditie dat zeventig joodse geleerden de Tenach in het Grieks vertaalden voor Ptolemeüs II Philadelphus (285-246 BC)